

Mörtstuga
KBM-675

NOVEMBER 2018
Månadsbild

Ingång i
bottennivån

Mörtstuga
KBM-676

Agn i mörtstugan

Mörtstugorna kommer från Molpe (KBM-675) och Vasa (KBM-676), förmedlade genom Richard Hudd 1976.

FÖR ATT KUNNA IDKA FISKE av gädda och likaså lake erfordrades ett bete som vi här kallar agn. Agnen i sin enkelhet var typ mört och fiskades via en bragd som vi här kallar mörtstuga.

Mörtstugor tillverkades av bomullsnät och med en botten av säckväv/juteväv varvid själva stommen gjordes av smidiga böjbara trädgrenar eller galvaniserad järntråd och i nedre delen av mörtstugan placerades flere ingångar i bottenivån och i toppen fanns en lucka för att kunna tömma innehållet. Omfånget på en mörtstuga med en diameter på ca 75–200 cm och en höjd av 40–75 cm förekom beroende på tillverkaren.

Mörtstugan placerades ut i augusti och försågs med lockbete inne i mörtstugan, ibland av degklumpar gjorda av linfrö, havregryn eller sönderdelade brödbitar. Mängden mörtar placerades sedan i lämpliga sumpar (se månadsbild oktober 2018) för att sedan vara tillgänglig för fiskaren när han eller hon agnade utrustningen med mört, dvs. ett bete för varje gäddsax att attrahera gäddan att hugga betet. Till saken hör att även lak-krokar utrustades med samma typ av bete men med den skillnaden att lakens beten applicerades på en krok med metalltafs, eller i de flesta fall med hem-

magjorda stickor gjorda av ene eller björk. Laken tycker om nors, så försök även agna med nors om det är möjligt.

Den magasinerade mörten levde i sumpen ända från augusti fram till början av året därpå och var då ännu alert. På Kvarkens båtmuseum i Åminne, Malax, finns några mörtstugor att betrakta.

Skulle det visa sig att det var lättare att köpa agnen så varför inte. Mången yrkesfiskare köpte agnen i Vasa. Därom berättar en episod som kunde ha slutat med en katastrof när några Malaxfiskare höll på att drunkna i nattmörkret ute vid Sillgrund.

Sportfiskelitteraturen har berikats med t.ex. ”Sportfiskarens bibel”, som utkom 1653 i London under titeln *The Compleat Angler*, skriven av Izaak Walton. Den utkom på svenska 1945 och hette då *Den fulländade fiskaren*. Här skriver man om agnfiske bl.a. några rader enligt följande: ”Med agnfiske i allmänhet menas hvarje af mensklige vinningslystnaden eller böjelser för nöje uppfunnet sätt att förleda fiskarne, medelst dem erbjudna verkliga eller efterhärmda födoämnen, att sluka och fastna på de under den erbjudna låckmaten, agnet”...

Bror Antus

Oktober 2018

MÅNADSBILD

Stora sumpen (ovan), längd ca 120 cm.

Den mindre sumpen, längd 75 cm.

Fisksumpen

SÅ LÄNGE FISKEN FINNS I HAVET är inte sumpens saga all – men en förutsättning är att fisken kan fångas och uppevaras på ett eller annat sätt, levande.

Sumpen har ett långt förflutet. Vem har inte läst om sump-runkare i Stockholm i tiderna – segelskutor i vars mitt fanns en inredd sump för fisk till sälj-madammerna. Den här typen av rörliga sumpar förekommer i bl.a. allt ifrån ålänningarnas segelsumpbåtar¹ till mindre roddbåtar, som i vissa fall kunde vara försedda med den minsta sumptypen dvs. den sump som bogserades efter roddbåten med plats för några abborrar.

Sumpens ändamål var att uppevara fisken i så god kondition som möjligt tills den blev avyttrad till kunden, nära eller fjärran.

Även för vinterfisket behövdes en sump som i detta fall var nersänkt under isen och öppnades bara i det fall man hade ärende till sumpen.

Sumpens uppbyggnad bestod i de flesta fall av trävirke som var relativt billigt att anskaffa och samtidigt inte skadade fisken som törnade emot sumpväggarna. Andra alternativ var självfallet garnkassar/-sumpar, men de var betydligt svårare att hantera. Gallerkassar skadade den instängda fisken vilket bidrog till skador som inte accepterades.

På Kvarkens båtmuseum i Åminne, Malax, kan man beskåda tre olika stora sumpar i föremålssamlingen. Den

Den minsta sumpen
sedd ovan- och under-
ifrån, längd 50 cm.

största med beteckning KBM-577 rymmer ca 0,7 m³ (700 liter), den mindre KBM-348 ca 25 dm³ (25 liter) och den minsta, båtformade KBM-2815 ca 15 dm³ (15 liter) vatten.

Tänker vi oss en sump i större skala möter vi dagens sump, som kallas nätkassar ”utan lock”. De används inte minst i Norge för laxodlingar och de ger oss ett helt annat perspektiv på kassar/sumpar.

Bror Antus

¹ Lästips: Per Ove Högnäs, Jerker Öljans: *Med folk och fisk över Ålands hav* (2007); tre böcker av Lars G.Soldeus: *Fiskköpare, sumpskeppare och deras seglande sumpar: handeln med levande fisk i Stockholm och i skärgårdarna* (2013); *Fiskköpare möter fiskare: från Rådmansö till Mönsterås* (2015); samt *Fiskköpare och sumpskeppare i Ålands och Åbolands skärgårdar* (2017).

Bilder: Bror Antus, Göran Strömfors (minsta sumpen, bakgrund) även layout.

September 2018

MÅNADSBILD

Husbehovsfiske

STOR ELLER LITEN FÅNGST – det förtäljer inte historien. En fångst i Åminne, Malax, på 1960-talet kan ha avyttrats till dåvarande Bothnia fryseri, eller – fångsten kan ha räckt endast till middagsmat för familjen. Ett är säkert, den fisk som finns i håven (ovan) och sköljs finner vägen till familjens matbord. Frågan är om fisken fjällas före anrättningen och vem som i så fall utför arbetet beroende på vilken typ av fisk man pratar om, strömming *jäillas* och abborren fjällas eller fileas beroende på kunskap och vass kniv. Självförsörjning av färsk fisk!

Rent nostalgiskt fiskade männen och ibland även kvinnorna med storryssjor och strömmingen gav den mesta utkomsten i det strävsamma fiskearbetet. Av en del av återstoden i ett av båthusen i Åminne – t.ex. av den utrustning som användes förr – kan nämnas i detta fall bl.a. motorn Hatz till en fiskebåt (motorn numera donerad till Kvarkens båtmuseum, KBM-2066). Kvar i båthuset står den av **Ingvald Rönqvist** i Sundom tillverkade snöskotern som var flitigt använd vintertid för olika ändamål bl.a. för transport av

virke. Tyvärr saknas snöskoterns motor, förmodligen var den en av de välkända märkena, typ Bernard. Stockar från skärgården och sågat virke uttransporterades till holmarna för sommarstugebyggen med mera. Kvar i båthuset hänger även en del av den utrustning som vi i dag kan betrakta mera nostalgiskt: *rysi-armor*, ketsor, ryssjor, *joolor* i trä och plast m.m.

YRKESFISKET I MALAX har i dag en decimerad stam, om man nu längre kan tala om stam – nej, endast enstaka fiskare orkar fortfarande hålla ut. Striden gäller på ett flertal områden med myndigheterna: bl.a. sälens utbredning och likaså skarvens. För en kort tid sedan var skarven en sällsynthet i våra trakter, om ens det. Kostsamma fiskeresor till utskärgården utan skälig fångst tar död på yrkesfisket.

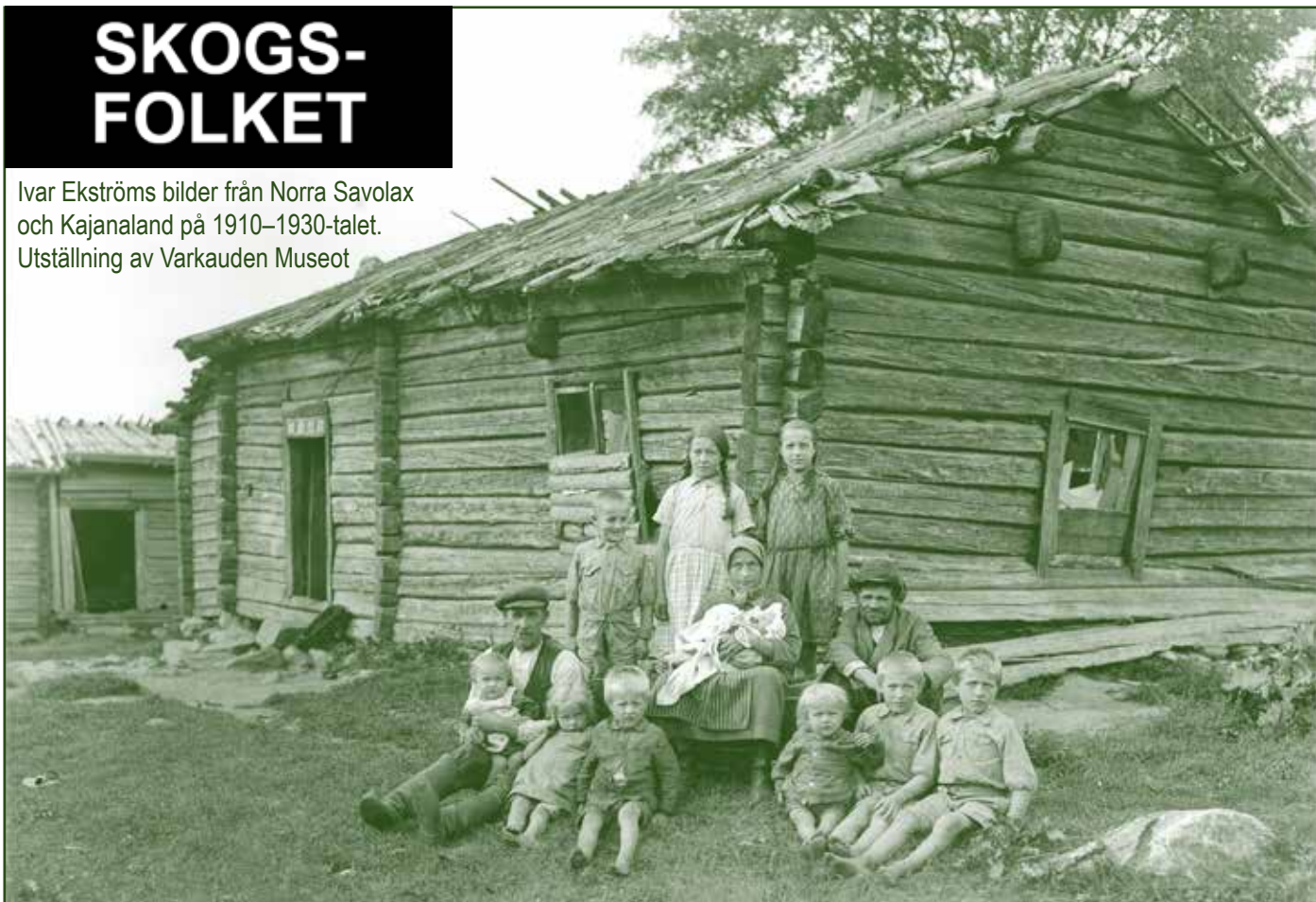
Kvarkens båtmuseum i Åminne, Malax, tillvaratar och uppbevarar för framtida studier och jämförelser, maritim utrustning i form av båtar och mindre hanterbara föremål, tillgängliga för alla intresserade.

Bror Antus

Foton: Kurt Laine (svartvita bilden), Bror Antus (färgbilden 2005); layout Göran Strömfors

SKOGS- FOLKET

Ivar Ekströms bilder från Norra Savolax
och Kajanaland på 1910–1930-talet.
Utställning av Varkauden Museot

"Här är ett exempel på ett av de många fattiga rökpörten som skogsfolket och deras familjer bodde i. En fallfärdig stuga, trasiga fönster, ett yttertak av näver, en stor sten som trappa framför dörröppningen, – gråhet –, men mitt på gården har vår himmelske Fader dock välsignat en välmående kökstäppa. Eitikansalo, Nisilä, år 1924." (Ekström)
– Varkaus Museums bildarkiv, A. Ahlstöm Oy:s samling/Ivar Ekström

Augusti 2018
Månadsbild

UTSTÄLLNINGARNA VISAS I KVARKENS BÅTMUSEUM

Spritsmuggling!

Förbudstiden i Kaskö tullkammardistrikt

Bild 29: Den 21 maj 1931 observerade MV 127 en spritkryssare inne i Storskatsund. Roddbåtar tog last därifrån och MV 127 med besättningen Bromels, Skomars och Wiik besköt spritkryssaren med skarpa skott, men på grund av högre fart undkom den. Beslagtogs tre roddbåtar med 1900 liter sprit. – Utställning av Karl-Gustav Nissén och Mårten Sjöblom, Kaskö.

Vettar

Juni– juli 2018

MANADSBILD

Vi lämnar fantasifiguren vätte/vättar (underjordiskt naturväsen) och närmar oss i stället de relativt små figurer gjorda i trä som använts under långa tider och fortfarande används av i första hand fiskare. De kallas vettar. Vettarna tillverkades i trä med bra flytförmåga och de användes för att visa platsen i sjön där fiskebragderna fanns. Vettarna kunde skönjas vid vilken tid som helst på dygnet förutom i dimma då de kunde vara försedda med t.ex. en koskälla som talade sitt tydliga språk i sjögången och visade var bragderna fanns.

Något anspråk på utseendet har inte framställts i våra trakter utan varje händig person även med ”tummen mitt i handen” kunde framställa åtminstone för eget bruk en eller flere vettar efter behov.

Något avvikande från mindre vettar var de som skulle markera platsen för laxnät emedan deras placering i förhållande till typ mindre nät och bragder divergerade.

Kvarkens båtmuseum har under årens lopp mottagit och uppbevarar varierande typer av vettar som kan beskådas i anseelig mängd upphängda i innertakets reling i en av byggnaderna i Åminne. En del av samlingen har någon typ av markering i form av bokstäver, siffror eller ett bomärke dvs. ett tydligt kännemärke för dess ägare.

Vettar kan också förekomma i en annan form som liknar en sjöfågel och i detta fall användes dessa vettar av jägare i jaktområden för att locka till sig sjöfåglar.

Bror Antus

Vette med klocka (t.v.) och vettar för laxnät (t.h) samt nedan olika typer av vettar i Kvarkens båtmuseum, flera är här felvända med tanke på hur de ska ligga flytande på vattenytan. Bilder: Bror Antus (längst ner) och Göran Strömfors (även layout).

Maj 2018
MÅNADSBILD

Flottning på gång. I bakgrunden ses skorstenen av Aminne ångsåg.

Angöring av grimmor

Vi befinner oss i Malax å och i dess utlopp i Åminne. Landskapet har förändrats och är under kontinuerlig omstrukturering av landhöjningen men också på grund av grävskepornas rensningsoperationer under senare tid.

Ett hjälpmedel för att underlätta ”kommunikationen” mellan land och hav är den i dag bortglömda stillatigande öglan som i tiderna fastsattes i en bastant sten i ån. Under flottningseran som tog slut på 1950-talet, fästes t.ex. ledbommar längs besvärliga passager för flottning av virke nedströms. Öglorna användes även till att tjudra grimmor under tiden de fylldes med props eller urlastade sågstockar som skulle vinschas upp till sågen. Vart vill vi komma, jo t.ex. hur många fästöglor kan vi i dag (2018) återfinna i åmynningen i Malax å.

Den uppdämda åmynningen följer säkert fortfarande en hel del ”ögleskatter” som vi entusiaster försöker att finna och dokumentera för när det är dags för en ny upprensning av ån.

Bror Antus

Träd och buskar röjdes vintern 2017 runt åfårorna fram till åmynningen.

April 2018
MÅNADSBILD

Från skogen till Vasa bilmuseum via Kvarkens båtmuseum

Motorn – en Volvo bilmotor i detta fall – såg dagens ljus år 1939 i Skövde i Sverige och placerades i en personbil. Bilen, inte alltför gammal, hamnade i Finland och närmare sagt i Petalax 1945–50. Den begagnade bilen ankom Malax, Åminne, ca 1950. Ramen togs tillvara för att bli en hyfsad släpkärra i jordbruket.

Nu hamnade resterna att ligga i skogen nästan under bar himmel om vi inte räknar med torpedplåten som en täckelse. Bilderna ovan visar motorns status när den plockades fram ur sitt gömställe år 2010. Volvo typ EC nr 111694, 6 cyl, 86 Hk.

Efter många om och men kom den på fötter ur glömskan, inte helt frisk men ”still going strong”.

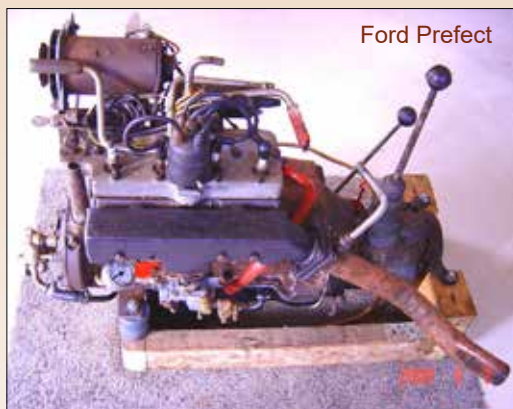
Inom räckhåll fanns Kvarkens båtmuseum, tänkt som en utställningsplats, men så blev det inte, utan med Kvarkens båtmuseum som ägare fann motorn sin plats som en deposition till Vasa bilmuseum år 2013. Bilmotorn är inte den enda på Vasa bilmuseum som deponerats från Kvarkens båtmuseum i Malax.

Från båtmuseet finns dessutom inom- och utombordsmotorer deponerade på samma ställe. Även en inbiten ”museimänniska” kan inte hålla reda på vad som händer i omgivningen, eftersom det alltid händer någonting. ”I förtvivlan” väntar Saab Scania-motorn på att det skall hända någonting.

Bror Antus

Volvo – ”still going strong”

Ford Prefect

Motorer deponerade i Vasa bilmuseum

KBM-2674 Moskvitch bil-/båtmotor dep 2012
KBM-2302 Tammi inomb motor (37)
KBM-2748 Ford Prefect bil-/båtmotor dep 2012
KBM 2303 Norma inomb motor (28)
KBM-2808 Volvo bilmotor dep 2013
KBM 2304 Home-made motor
KBM 2305 Martin utomb motor

Moskvitch

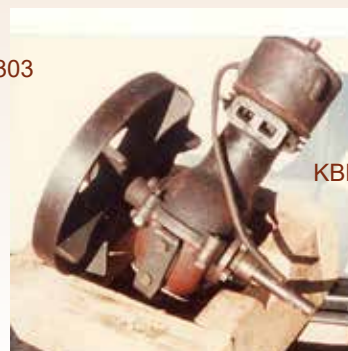

KBM 2305
Georg
Martin

KBM 2302

KBM 2303

KBM 2304

Med en modern snöskoter hämtas här Sulo Hietalas "Home made"-snöskoter den 13 februari 2011. Skotern, byggd ca 1971, hade skyddats under den stora granen ett tiotal år. Den hemgjorda snöskotern finns nu utställd på en terrass (se lilla bilden) vid Kvarkens båtmuseum.

Snöskotern

Snöskotern såg dagens ljus redan på 1920-talet och har under årens lopp blivit allt bättre. Den har på senare tider sålts i stora mängder världen över av många fabrikanter på olika håll. Även i våra nejder har en småskalig tillverkning förekommit, t.ex. av märkena Terhi och Lynx. Det finns en expanderande samling hemmagjorda och fabriksstillverkade snöskotrar vid Kvarkens båtmuseum i Malax.

Båtmuseet har bl.a. följande snöskotrar i dagens läge:

KBM-2622	Ockelbo Sno-Tric	1968	Herrgård
KBM-2510	Lynx-Velsa 200	1973	Möuts
KBM-2744	Ockelbo 6000	1955–1960	Rautakoski
KBM-2812	Crescent SCB 696		Söderholm
KBM-3593	Terhi		Andtsjö
KBM- ----	Vinha		Hagstrand
KBM-2669	"Home made"	ca 1971	Hietala

Snöskotern har snabbt blivit ett oundgängligt redskap för skogsfolk och fiskare m.fl. För transporter används den som motorsläde.

Man får inte färdas på allmän väg med snöskoter då maskinerna inte i standardutförande uppfyller lagens och myndigheternas bestämmelser, inte heller får man ta allemansrätten "i egna händer". Det är lätt att inse vilken betydelse en snöskoter har då den i lämplig terräng kan framföras med en hastighet av mer än 30 km i timmen.

Underhållskostnaderna är relativt stora då gummimattorna som den drivs med är dyra i inköp och förslits relativt snabbt.

Snöskotern är utan tvekan ett mycket fint och användbart motorfordon bara man använder det på rätt sätt och på rätt plats. Tyvärr är så inte alltid fallet även om det finns markerade skoterleder.

Bror Antus

Snöskotrar i Kvarkens båtmuseum, Malax

Fiska gädda

Den femte februari ska ni fiska gädda – i det fall att det finns gäddor att tillgå och isar som bär oss fiskare. Då är den nämligen på hugget – och det ska vi tacka månen för. Gäddan hugger i *ny* och *nedan* enligt bondepraktikan som vi borde studera mera ingående eftersom människor nära naturen satt denna i pränt för oss efterlevande. Prov visar att gäddan är som mest huggvillig ca tre dagar före fullmåne och fortsätter några dagar framåt. Frågar vi oss när sämsta huggen inträffar så sägs det vara omkring månadsskiftet. Bondepraktikan återspeglar omedvetet en uppfattning som väl ännu inte är övergiven på landsbygden.

Månen som orsakar tidvattnet besvärar inte våra trakter men oavsett så påverkas det biologiska livet. Det finns fiskar som bara leker vid fullmåne och en del andra

fiskar som bara vandrar i *nedan*. Tidvatten förekommer även om vi inte ser det – till och med i minsta vattendrag – och tro det eller ej men fisken känner det.

Olaus Petri (1493–1552) skriver: *Jorden är icke så dräktig som hon tillförne varit haver. Och det, som på henne växer är icke så kraftigt och hälsosamt som fordomdags var. Fisken förminskas i vattnet, fågeln i vädret, djuren i skogen. Ända sedan syndafallet har en sådan försämring kunnat iakttagas "hela världen utöver".*

Även i museisammanhang kan man få se en hungrig gädda gapande efter mycket, och tro det eller ej men det finns verkligen stora gäddor inpå knutarna, levande eller döda.

Bror Antus

Februari 2018 MÅNADSBILD

Gott Nytt År!

Januari 2018
MÅNADSBILD

Lille Per och vintern

Gemene man väntar sig snö och is i januari/februari månad som det var fordomdags. Tyvärr håller vi på att få en förändrad bild när det gäller klimatet i vårt område. Isbergen smälter liksom jöklarna och rinner ut i havet – en framförhållning som nu levande och inte kommande släkter borde kunna bemästra. Vi kan ju bara jämföra med vad som hänt de senaste 50 åren i naturen. Isbjörnar ser i dagsläget en dyster framtid att överhuvud klara sig i Antarktis.

Bortsett från detta scenario hoppas vi att isarna lägger sig och att vi får plocka fram skridskorna för ett race, eller en isbör för att prova fiskelyckan där vi bor.

Skidorna som vi lyfte fram vid trappan fordrar lite valla före avfärden men då måste vi förstås ha tillgång till ett naturligt snötäcke, såvida inte konstgjord snö framställts före skidfärden.

Utbudet av utrustning för det ena eller andra fyller butikshyllorna och man förstår konsekvensen om inte naturgudarna uppfyller och motsvarar våra önskningar.

Lille Per som inte hunnit förkovra sig i all den utrustning som här beskrivs och finns i affärerna har ändå en möjlighet att bekanta sig med den utrustning som finns i Kvarkens båtmuseum i Malax, Åminne – som dock bara är öppet sommartid.

Den ”datakraft” som finns i dagens spelutrustning och som i allt större mängd används och sker virtuellt, beskriver inte i nämnvärd grad verkligheten som måste upplevas. Förslagsvis kan lille Per göra en sväng till marknära museer i framtiden och skapa sig en egen bild av ”världen”.

Bror Antus

Gamla skidbindningar och skridskor i Kvarkens båtmuseum

Bilder: Bror Antus (bildcollage överst), Göran Strömfors (bilderna nedtill)